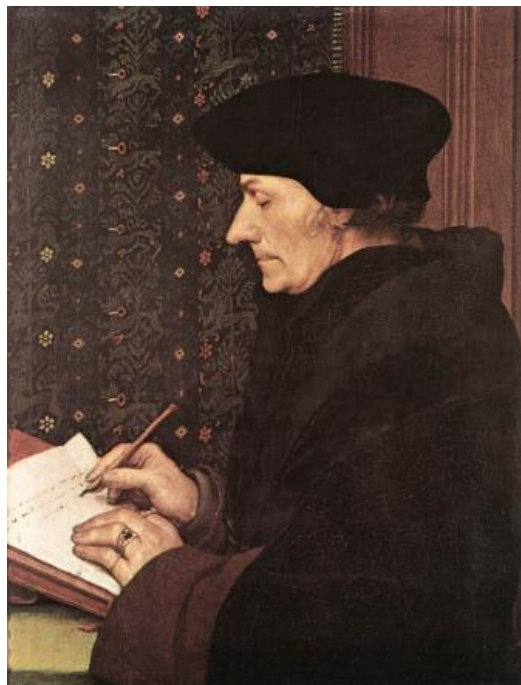

Erazem Rotterdamski: *Hvalnica Norosti* (1509) in disput o svobodni volji z Martinom Luthrom (1524–25)

Desiderij Erazem Rotterdamski (1466–1536)
leva slika: Hans Holbein (1523), Louvre, Pariz;
desna slika: Albrecht Dürer (1526), lesorez.

V slov. prevodu: Erazem Rotterdamski: *Hvalnica Norosti; Tožba Mirú; O svobodni volji*. Studia humanitatis, Ljubljana, 2010

Erazmova *Hvalnica Norosti*

Hieronymus Bosch
Ladja norcev (ok. 1500),
Louvre, Pariz

Erazem Rotterdamski je napisal *Hvalnico Norosti* mimogrede, na dolgi poti iz Italije poleti 1509 in jo dokončal jeseni v Londonu, da bi si – kot je pozneje sam zapisal v »apologetskem« pismu mlademu teologu Martinu Dorpu (1515) – s šalami preganjal dolgčas, predvsem pa bolečine v ledvicah; obenem je želel z duhovitim darilcem razveseliti svojega angleškega prijatelja Thomasa Mora, ki mu je knjižico tudi posvetil.

In prav ta »mala neumna knjižica« (Erazem v pismu) je postala njegovo najznamenitejše delo, kot ugotavlja tudi Johan Huizinga v svoji biografiji *Erazem* (1924):

- »Ali naj pomilujemo Erazma, ker je med vsemi njegovimi deli, ki jih skupaj ni nič manj kot dvanajst knjig v folio formatu, ostala zares živa zgolj *Hvalnica Norosti*? [...] Zdi se mi, da se je čas v tem primeru izkazal za povsem pravičnega. *Hvalnica Norosti* JE njegovo najboljšo delo. Napisal je druga, bolj učena, bržkone tudi bolj pobožna dela, ki gotovo niso nič manj, prejkone še bolj vplivala na njegovo dobo. Ustvarjala so svojo dobo. Toda le knjiga *Moriae encomium* [lat. *Laus Stultitiae*] je neizogibno postala nesmrtna. Kajti le takrat, ko je humor presvetlil tega duha, je postal resnično globok. S *Hvalnico Norosti* je Erazem dal svetu nekaj, česar ne bi bil mogel dati nihče drug.« (Cit. po fr. prev.: Gallimard, 1955, str. 136, poudarki dodani, tudi v nadaljevanju).

Erazmova Norost (*Moria, Stultitia*) se predstavi ...

Za to kratko predstavitev *Hvalnice Norosti* sem izbral štiri značilne motive oz. like Norosti:

1. Norost zaljubljenцев v ... življenje, ženske etc.
2. Norost filozofov, »zaljubljenцев v modrost«
3. Norost teologov, eksegetov, sholastikov
4. Norost kardinalov, papežev, vladarjev ...

Prej pa še nekaj Huizingovih misli:

- »Skozi celotno delo se tesno prepletata dve temi: zdravilna norost, ki je resnična modrost, in tista tako imenovana <soi-disant> modrost, ki je čista norost« (op. cit., str. 131).
- »Hvalnica je nekaj veliko globljega kot le navidezna satira« (ibid.).
- »Figura Norosti se oblikuje, velikanska <gigantesque> je v obdobju [dob.: na ozadju] renesanse« (ibid., 134).

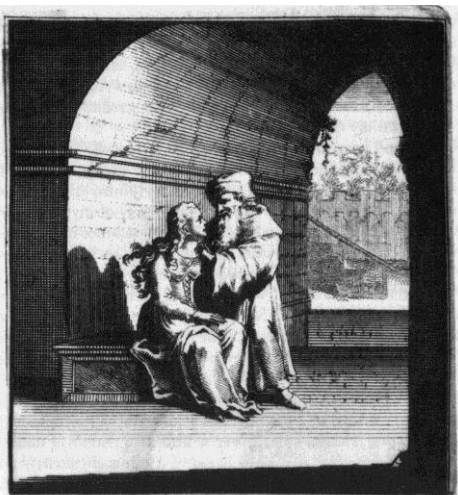
Mihail Bahtin pa v svoji knjigi o Rabelaisu tudi Erazma razume predvsem skozi karnevalski smeh:

- »Srednjeveški latinski humor je dosegel svoj dokončen in popoln izraz na najvišji ravni renesanse v Erazmovi *Hvalnici Norosti*, eni izmed največjih stvaritev karnevalskega smeha v svetovni literaturi ...« (op. cit., str. 23).

Norost se predstavi,
prva od Holbeinovih
zgodnjih ilustracij
za ponatis Erazmove
Hvalnice Norosti
(Basel, ok. 1515).

Norost zaljubljenцев v ... življenje, ženske etc.

[The Amorous Stoic]

Hans Holbein:
Zaljubljeni stoik

Govori Norost (prev. Anton Sovrè, 1952;
posodobil Branko Madžarevič, 2010):

- »Povejte mi – da začnemo od kraja –, ali je kakšna stvar pod soncem slajša in dragocenejša od življenja! A spočetje njegovo, kje mu je izvor, če ne v meni?« (§ 11)
- »Za bližnje sosede bogovom se imajo stoiki. [... a] dobri modrec mora poklicati mene, da, mene na pomoč, če hoče postati oče!« (*Ibid.*)
- »In kaj je, prosim vas, tisto – da govorim z vami odkrito, kakor sem vajena –, kaj je tisto, s čimer se plodita človek in bog? Mar glava? Mar obraz ali prsi, roka ali uho, ki se štejejo med spodobne dele telesa? Kaj še! Ud, ki nadaljuje človeško pleme, je tako neumen in tako smešen, da mu še imena ne moreš izreči, ne da bi se režal. On je tisti sveti vir, od koder vse stvari zajemajo življenje, in to resničnejši vir kakor slovita Pitagorova četrtica.« (*Ibid.*)

Sicer pa –

- »že šolarjem upravičeno vbijajo v glavo stih: "Višek modrosti je, da delaš se nor, če nanese."« (§ 62)

[Cuckold and Cuckoo]

*Rogonosec in
kukavica*

Norost filozofov, “zaljubljenec v modrost”

[Natural Philosopher/Natural Fool]

Naturfilozof-norček

Še vedno govori Norost, se vé:

- »Kar pogledjte jih, puste čmerike, ki vrtajo po filozofskih problemih ali se ukvarjajo z resnim in težavnim delom, kako večidel ostarijo, preden so dobro okusili mladost, ker jim stalne skrbi in ostri duševni napor postopoma ugonablajo duhá in pijejo življenjski sok.« (§ 14)
- »In po vsem tem se – bodi bogu potoženo – povečuje slovit Platonov izrek, da bodo države srečne le, če jim bodo vladali filozofi ali če se bodo vladarji ukvarjali s filozofijo. Resnica je ravno nasprotno! Če se ozrete po zgodovini, boste našli, da razmere niso bile v nobeni vladavini obupnejše kot tam, kjer je dobil kdaj kak lažimodrijan ali knjižni mol krmilo v roke.« (§ 24)

[The Happy Tutor]

Srečni vzgojitelj

- »... Zato ne morem nikoli prehvaliti slavnega Petelina-Pitagore, ki je preživel ne vem koliko metamorfoz – bil je filozof, moški, ženska, kralj, zasebnik, riba, konj, žaba, celo goban, če se ne motim, pa vendar ni imel nobene stvari na svetu za nesrečnejšo kakor človeka, ker so vsa druga bitja so zadovoljna z mejami Narave, samo človek sili čez ojnice svoje usode.« (§ 34)

Norost namenja naslednje besede »sodobnim retorjem«, veljajo pa, *mutatis mutandis*, tudi za marsikaterega, tako nekdanjega kot sedanjega, filozofa in njegove občudovalce:

- »...In če so v zadregi za tuje izraze, izbrskajo iz kakšne plesnive knjižure štiri ali pet starih rekel, s katerimi mečejo bralcem pesek v oči, tako da imajo tisti, ki razumejo, čedalje večji respekt pred svojim znanjem, drugi pa, ki pisca ne razumejo, ga prav zato tem bolj občudujejo, čim manj vedo, kaj berejo.« (§ 6)

Norost teologov, eksegetov, sholastikov

[A Fool on Pilgrimage]

Norček na romanju

V že omenjenem pismu teologu Martinu Dorpu nas Erazem opominja, naj ne pozabimo, da »sem si nadel masko same Norosti«.

Sicer pa –

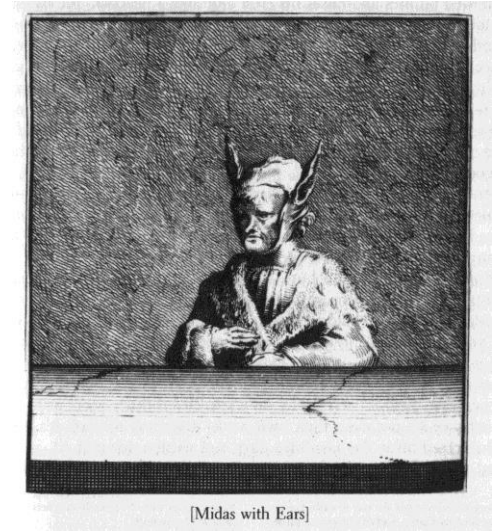
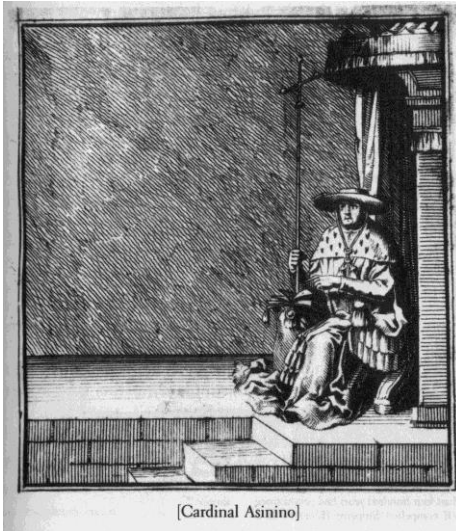
- »Morebiti bi kazalo, da teologe molče preskočim ter ne mešam kamarinske mlakuže in se ne dotikam smrdljivega negnoja; zakaj to pleme je sila ošabno in razdražljivo.« (§ 53)
- »Vsakdo ve, da imajo teologi javno pravico natezati nebo, to je Sveto pismo kakor čevljar kožo.« (§ 64)
- »Ali bi bil Bog mogel prevzeti podobo ženske ali hudiča ali osla ali buče ali kremena? Kako bi v tem primeru buča oznanjala božjo besedo, delala čudeže in bila križana?« (§ 53)
- »Ali bodo ljudje po vstajenju smeli jesti in piti? Kakor vidite, se skušajo naši gospodje že naprej zavarovati zoper lakoto in žejo« (*ibid.*).
- »Peter je prejel ključ od Njega, ki bi jih ne zaupal nevrednemu; in vendar ne vem, ali je apostol razumel (vsekakor se te pretankosti nikjer ne dotakne), da ima lahko ključ do spoznanja tudi tisti, ki sam nima spoznanja« (*ibid.*).

[Fool with Coxcomb]

Pavliha s čepico

Norost kardinalov, papežev, vladarjev tega sveta

Holbeinove ilustracije: *Kardinal Osliček, Kralj in njegov norček, Midas z ušesi*

- O kardinalih: »Pa ko bi vsaj o svojem ornatu malo pomodrovali in rekli sami pri sebi: Kaj pomeni snežna belina naših koretljev? Mar ne največjo in najpopolnejšo čistost življenja? Kaj pomeni škrlatni talar? Mar ne najbolj gorečo ljubezen do Boga? [...] Sicer pa, čemu sploh imetje naslednikom siromašnih apostolov?« (§ 58)
 - O papežih: »In ker je bila krščanska cerkev s krvjo ustanovljena, s krvjo utrjena, s krvjo povečana, gospodarijo danes njeni poglavarji z mečem v roki, prav kakor da je Kristus preminil in svojih vernikov ne more braniti na svoj način.« (§ 59)
 - O vladarjih: »Ta norost ustanavlja mesta, na nji stojé države, gosposke, vera, zbori, sodišča, skratka: človeško življenje ni nič drugega kot nekakšna igra Norosti.« (§ 27)
- Nota bene*, še zadnjič: Vse to govori sama *Norost*, ki zase pravi: »Meni pa je, nasprotno, že od nekdanj najljubše, če morem govoriti, kar mi ravno na jezik pride.« (§ 4)

Erazmova dvojnost ironije in predanosti krščanstvu

- »Predvsem je dognano, da imajo vse človeške reči kakor Alki-biadv Silén po dvoje obrazov, ki sta si kaj malo podobna.« (§ 29)

Še posebej je presenetljivo, da Erazem polaga svoji Norosti na jezik tudi zelo dvomne, ironično zveneče besede o samem Jezusu Kristusu, na primer:

- »Ozdraviti pa jih [ljudi] ni hotel drugače kot po 'nepameti križa', po nevednih in neomikanih apostoli, ki jim pridno priporoča nepamet in jih odvrča od modrosti, postavljajoč jim za zgled otroke, lilije, gorčično zrno in vrabce, same stvari, ki nimajo ne uma ne pameti ter živijo preprosto in brez skrbi zgolj po zakonih Narave. [...] Sem sodi tudi to, da je Bog in stvarnik sveta prvima človekoma prepovedal 'jesti od drevesa spoznanja', kakor da je spoznanje strup za srečo.« (*Ibid.*).

Ob teh besedah za hip pomislimo, da je bil Erazem kak skrit gnostik, kar pa seveda ne drži, saj v svojih teoloških spisih, kakor tudi v javnem delovanju vseskozi ostaja zvest katolik, in tudi v pismu Dorpu poudarja: »Niti v šali ne bi hotel napisati ničesar, s čimer bi užalil krščansko zavest« (kar pa mu ni pomagalo, da ne bi sredi 16. st. prišel na zloglasni vatikanski *Indeks*).

Erazem je bil renesančni, humanistični kristjan, ki je poudarjal vlogo človeka in svobodne volje pri spoznanju resnice in odrešenju duše. Želel je *spoznati in razumeti*, kakor sam pravi v nekem drugem pismu, prijatelju Battusu

(nav. po Huizingi, *op. cit.*, str. 93):

Hieronymus Bosch:
stranski krili triptiha
Voz sena; levo izvirni greh,
desno pekel; ok. 1502,
Prado, Madrid.

»Resnično želim razumeti!«

Disput Erazma in Luthra o svobodni volji

Erazem Rotterdamski
(1466-1536),
avtor portreta:
Quentin Massys
(1517)

Erazem: Diatriba (razlaga) o svobodni volji
(*De libero arbitrio*, 1524);

slov. prev. Primož Simoniti, v *op. cit.*
(*Studia humanitatis*, 2010)

Luther: O usužnjeni volji
(*De servo arbitrio*, 1525);

slov. prev. (izbor) Nada Grošelj,
v: Martin Luther, *Izbrani spisi*
(Hieron, Nova revija, 2001).

- V znameniti polemiki med Erazmom in Luthrom ni šlo samo za vprašanje človekove svobodne volje, ampak za spopad dveh celovitih in nezdružljivih svetovnih nazorov, renesančnega humanizma in protestantskega idejnega »fundamentalizma«, temelječega v prenovljenem evangelijskem krščanstvu – šlo je za soočenje dveh velikih duhov, ki sta vsak na svoj način opredelila našo civilizacijo vse do dandanes.

Martin Luther
(1483-1546),
avtor portreta:
Lucas Cranach st.
(1533)

Erazmov "protestantizem"

Kot pravijo: »Erazem je znesel jajce, ki ga je izvalil Luther.«

Osnovne prvine protestantizma pri Erazmu so:

- ostra kritika Cerkve: *Hvalnica Norosti* (1509), *Julij izgnan iz raja* (1513), *Pogovori* (1522) idr.;
- zavračanje sholastike, srednjeveškega aristotelizma;
- prepričanje, da je izvirni krščanski nauk preprost, vsakomur jasen; Johan Huizinga je v svoji knjigi *Erazem* (1924) zapisal, da je bilo glavno Erazmovo načelo: »Vera mora postati preprosta«, kajti »resnica je preprosta« (str. 183-4);
- obredi so drugotnega pomena, prvotna in bistvena je vera;
- verski nauki in spisi naj bodo dostopni vsem (»tudi ženskam«);
- kristjan mora sam brati Sveto pismo, katerega prevod v lat. in »ljudske jezike« naj bo čim bolj zvest hebrejskemu oz. grškemu izvirniku (v »Vulgati«, to je v latinskem prevodu sv. Hieronima iz 4. st. naj bi bilo vse preveč napak).

Glavni problem, paradoks Erazmovega "protestantizma" pa je bil v tem, da on sam, vrhunsko izobražen humanist, kljub vsej svoji deklarirani preprostosti ni nikoli zmozel napisati tako preprostega in ljudstvu jasnega spisa, kakršen je na primer Luthrov *Očenaš: razlaga za neuke laike* (1519) – v slov. prev.: Martin Luther, *Izbrani spisi*, 2001 (str. 206-75).

Luthrov protestantizem

Martin Luther je 31. oktobra 1517 pribil na vrata mestne cerkve v Wittembergu, kjer je bil profesor teologije, svoje znamenite teze, skupaj 95 tez – in to dejanje je zaznamovalo začetek reformacije.

- Neposreden povod za to je bilo pridiganje o odpustkih dominikanca Johanna Tetzla. Luther je odrekel papežu oblast, da z odpustki spušča duše iz vic.
- Takrat je Cerkvi vladal papež Leon X., 1513-1521, s posvetnim imenom Giovanni de Medici. Luthra je ekskomuniciral z bulo *Exurge Domine* (1520), ki pa jo je Luther sežgal.

Bistvo protestantizma lahko izrazimo s tremi gesli: ***sola scriptura*** (zgolj Sveto pismo), ***sola fide*** (zgolj z vero), ***solus Christus*** (zgolj Kristus).

Že v 1. tezi pa se Luther zavzema predvsem za religijo (in teologijo) greha in pokore:

- »Naš Gospod in Učenik Jezus Kristus je rekel (*Mt 4,17*) "Spokorite se" itn.; s tem je hotel, naj bo vse življenje vernikov pokora.«
- In tudi zadnji dve tezi, 94. in 95., sta povsem v skladu s prvo:
»Kristjane je treba spodbuditi k temu, da v trpljenju, smrti in peklu vztrajno sledijo svoji glavi, Kristusu, in tako zaupajo, da vstopijo v nebesa rajši ob pomoči bridkosti in stisk kot z brezskrbnim zanašanjem na mir.«

Trpeči Kristus,
Dürerjev lesorez
(1511)

Luther zanika človekovo svobodno voljo

Luthrovo pečatno
znamenje

Že v spisu “Zatrditev” (*Assertio*, 1520), odgovoru na papeževo bulo, Luther izraža podporo nauku o predestinaciji angleškega (pred)reformatorja, “heretika” Johna Wycliffa (1320-1384):

- »... Moral bi bil reči naravnost, da je svobodna volja dejansko utvara in prazna oznaka, kajti noben človek nima moči, da bi zasnoval neko zlo ali dobro. Tako kot pravilno uči Wycliffov spis, ki je bil obsojen [na koncilu] v Konstanci: vse se dogaja po absolutni nujnosti.« (*Assertio*, § 36)

Luthru pa gre predvsem za zanikanje človekove svobodne volje v odnosu do Božje volje – ne pa (ali le posredno) za zanikanje človekove zmožnosti odločanja in izbiranja med različnimi možnostmi v vsakdanjem življenju, kakor dandanes pretežno razumemo “tezo determinizma”.

Preprosto rečeno: Ali lahko človek sploh kaj stori sam, brez Boga, brez Božje volje in milosti? Predvsem pa: Kaj lahko človek sam stori za svojo odrešitev?

V odgovoru na to vprašanje se Luther in Erazem bistveno razhajata.

Erazem: *O svobodni volji* (1524)

Erazem je zavračal predestinacijo predvsem iz dveh razlogov:

- (1) ker je vedel, da nauk o ničnosti človeške volje nasproti božji vodi prej ali slej v fanatizem in vojno (s sklicevanjem na »božjo voljo«);
- (2) zaradi humanistične skrbi za vlogo krščanstva kot tisočletne idejne osnove *tostranske* so-delujoče družbene skupnosti (saj kdo si bo še prizadeval za karkoli dobrega, če je vse odvisno le od božje Milosti?).

V svojo opredelitev človekove svobodne volje pa je Erazem ravno tako kot Luther vključil človeško *onstransko* odrešenje:

- »V tej zvezi [tj. v disputu z Luthrom] razumem s svobodno voljo moč človeške volje, ki jo lahko človek uporabi, da se bodisi obrne k tistemu, kar vodi k večnemu odrešenju, ali se odvrne od njega.«
- Erazem za to tezo učenjaško navaja kopico citatov iz *Svetega pisma*, predvsem pa se sklicuje na razum (stoiški *hegemonikón*, »vladajoči«), kajti »nihče ni prisiljen delati zla brez svojega pristanka« (§ 45) – saj sicer ne bi vedel, »zakaj me obsojaš, Gospod, če sem le orodje v Tvojih rokah?« (§ 23). V nauku o predestinaciji je božja Sodba pravzaprav nesmiselna.

Vitez, hudič in smrt,
Dürerjeva grafika
(1513)

Božja milost in človekova volja, Erazmova “srednja pot”

Erazem se zavzema za »zmerno stališče« med reformatorji in katoliki, za »srednjo pot«: teološki nauki naj poudarjajo »sodelovanje« božje milosti in človekove svobodne volje (§§ 41, 51 idr.). Treba se je izogibati »pretiravanjem«:

- »Toda paziti moramo, da ne zanikamo svobodne volje, če hvalimo vero. Kajti če se to zgodi, potem ne moremo več reči, kako naj bi se rešil problem [združitve] božanske pravičnosti in milosti.« (§ 56)

Erazem očita luterancem, da preveč poudarjajo prednost vere pred ljubeznijo.

- »Gotovo je vera hranjena z ljubeznijo, kakor je plamen svetilke hranjen z oljem. Kajti večjo vero imamo vanj, ki ga iz srca ljubimo.« (§ 55)

*Kristus rešuje pravičnike
iz limba, Dürerjeva grafika
(1511)*

Erazem: Luther “pretirava” z izvirnim grehom

V diatribi *O svobodni volji* je na več mestih nespregledljiv Erazmov poudarek, da Luther »pretirava« s poudarjanjem izvirnega greha ter nasploh greha in krivde, na primer:

- »Oni [luteranci] neizmerno pretiravajo s poudarjanjem izvirnega greha, ki naj bi domnevno sprdil celo najodličnejše zmožnosti človeške narave, človeka naredil nezmožnega za česarkoli, razen za odvrčanje od Boga [... ta] nepremagljivi greh ...« (§ 60)
- »... mar ne zmanjšuje božje milosti to, da človek, odrešen z vero, ne more nič drugega kot grešiti? [...] mar to ne naredi Boga za krutejšega tirana od sicilskega Dionizija?« (*Ibid.*)
- »Zdi se, da Luther uživa v teh pretiravanjih.« (*Ibid.*)
- »Ves svet je zdaj pretresen z bliski in gromi, ki so se porodili iz trkov takšnih pretiravanj.« (§ 61)
- »Jaz pa imam najrajši zmernost.« (*Ibid.*)

Albrecht Dürer:
Adam in Eva (1507),
Prado, Madrid

Luther: *O usužnjeni volji* (1525)

še eno Luthrovo
pečatno znamenje

Luthrov odgovor Erazmu je štirikrat daljši od Erazmove diatribe in najmanj štirikrat bolj strupen; iz njega bomo izluščili le nekaj ključnih poudarkov. Najprej pa malce pogledjmo v kratek uvod (v slovenskem izboru ga žal ni):

- Luther se sarkastično zahvaljuje Erazmu, češ da mu je zelo olajšal delo, ker je »tvoja knjižica po mojem mnenju tako nevredna, tako zgolj zaničevanja vredna, da občutim globoko sočutje do tebe, ker si onečedil svoj lep in vešč govorni slog s takšno hudobno umazanijo [... in] če ti odgovarjam, je to zato, ker me k temu nagovarjajo verni bratje v Kristusu [...sicer pa] kdo ve, najdražji Erazem, ali te ni sam Bog blagovolil obiskati po meni, Njegovi ubogi šibki posodi ... «

Luthrovo pojmovanje človeške (ne)svobode

Luther se strinja z Erazmom vsaj v tem, da je problem (ne)svobodne volje ključen teološki problem, od katerega je odvisno samo bistvo vere.

Luther razume človekovo nesvobodo kot »usužnjenost Bogu«.

- V imenu tega svojega »sužnjevanja« grmi proti tistim, ki imajo zgolj nekakšna mnenja, proti »skeptikom in akademikom«, kajti pravi kristjan mora »izrekati svoje prepričanje (*assertio*) o tistih stvareh, ki so nam bile sporočene z Božjim posredovanjem v svetih spisih.« (*De servo arbitrio*, slov. prev. v: *Izbrani spisi*, str. 378).
- Erazmu očita oportunistem: »Skratka, te tvoje besede zvenijo, kot da ti ni nič mar, kaj kdo verjame kjersizebodi, samo da je na svetu mir« (*ibid.*, str. 381).

Bistvena razlika med njima je v tem, da se vprašanja (ne)svobodne volje Erazem loteva glede na človeka, Luther glede na Boga.

Luther Erazmu očita: »O Bogu razmišljaš preveč po človeško.« Toda "ne-človeško" razmišljanje o Bogu nas *lahko* hudo zavede!

*Poslednja sodba,
Dürerjeva grafika (1511)*

Protestantski “fundamentalizem”

Poglejmo naslednje Luthrove besede Erazmu:

- »Torej jasno kažeš, da se ti zdita ta tvoj mir in mirnost mesa mnogo pomembnejša kot pa vera, vest, večno odrešenje, Božja beseda, Kristusova slava in sam Bog. Zato ti povem, in prosim te, da si to shraniš na dno srca: meni gre tu za resno, potrebno in večno stvar, tako pomembno in veliko, da jo je treba izrekati in braniti tudi s smrtjo, pa če bi zato svet ne le pretresali boji in nemiri, ampak bi se moral celo zrušiti v kaos in se izničiti. Če tega ne razumeš ali če se te ne dotakne, se brigaj za svoje stvari in pusti, naj razumejo in občutijo tisti, ki jim je Bog to naklonil.« (*Ibid.*, str. 406-6).

Luther se sklicuje na Kristusove besede iz evangelija:

- »... nisem prišel, da prinesem mir, ampak meč« [Mt 10,34]. Pa tudi: »Kdor ni z menoj, pravi Kristus, je proti meni [Mt 12,30].« (*Ibid.*, str. 409).
- Toda, ali je Luther pozabil na tisto drugo, prijaznejšo varianto: *Kdor ni proti nam, je za nas* (Mr 9,40 in Lk 9,50)?

Štirje jezdec apokalipse,
Dürerjeva grafika

Stefan Zweig, humanist 20. st., je v knjigi *Erazem Rotterdamski – triumf in tragika* zapisal:

- »Za humanista Erazma je Kristus božanski oznanjevalec človečnosti, ki je žrtvoval svojo kri, da bi odpravil s sveta vsakršno prelivanje krvi in vsakršen razdor; Luter, božji bojevnik, pa se sklicuje na besedo evangelija, da je Kristus prišel, “ne da bi podpiral mir, temveč meč”.« (str. 146)

Kaj pa dandanes? Dve »logiki« ...

Doslej sta zgodovino človeške misli obvladovali – če rečemo zelo poenostavljeno – dve nasprotujoči si »logiki«:

- » vključujoča logika«: **A ali B**, kar *lahko* pomeni tudi **A in B** ... tako je razmišljal Erazem;
- » izključujoča logika«: **ali A ali B**, kar *ne more* pomeniti **A in B** ... tako je razmišljal Luther.

Obe imata svoje prednosti in težave (osebno pa se, kot najbrž vidite, bolj zavzemam za prvo).

Od nas vseh je odvisno, katera bo prevladala v prihodnosti.

Dürer: *Melanholija I.* (1514)

